

Obsah

ÚVOD.....	1
1. GEOGRAFICKÁ A HISTORICKÁ SPECIFIKA MĚSTA FES.....	3
1.1 Geografická poloha města Fes.....	3
1.1.1 Charakteristika geografie dnešního Maroka.....	3
1.1.2 Postavení města Fes v rámci geografického kontextu Maroka.....	4
1.1.3 Fes křižovatkou obchodních cest.....	5
1.2 Historický vývoj města ve středověku	5
1.2.1 Předislámské severní Maroko a dějinný vývoj před založením města Fes.....	6
1.2.2 Příchod islámu do oblasti severního Maroka.....	6
1.2.3 Založení královského města Fes	7
1.2.4 Období vlády dynastie Idrisovců.....	9
1.2.5 Postavení města Fes za vlády dynastií Almorávidů a Almohádů..	10
1.2.6 Město Fes jako sídlo dynastie Merínovců.....	10
1.2.7 Vrcholný středověk a vláda dynastie Saadovců.....	11
2. MĚSTO FES VE STŘEDOVĚKÝCH PRAMENECH.....	13
2.1 Fes v dílech historiků a geografů.....	13
2.2 Historické kroniky dvorních kronikářů.....	15
2.2.1 Dachíra as-Sáníja.....	15
2.2.2 Zahrat al-As.....	15
2.2.3 Raud al-Kirtas.....	16
2.3 Cestopisně geografická díla.....	18
2.3.1 Al-Ja ^č kúbí: Kitáb al-buldán.....	19
2.3.2 Ibn Hawkál: Description de l' Afrique Septentrionale.....	20
2.3.3 Al-Bakrí: Description de l' Afrique Septentrionale.....	21
2.3.4 Al-Idrísí: Description de l' Afrique et de l' Espagne.....	23
2.3.5 Lev Africký: De l' Afrique.....	24
3. STŘEDOVĚKÝ FES OČIMA DOBOVÝCH CESTOVATELŮ.....	26
3.1 Poloha města a vzdálenosti od jiných měst regionu.....	26
3.2 Hradby, brány a čtvrtě Fesu.....	27
3.3 Řeka Fes a zásobování města vodou.....	28
3.4 Ekonomická situace města Fes.....	28
3.5 Obyvatelé Fesu.....	29
ZÁVĚR.....	31
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ.....	32
RESUMÉ.....	34

ÚVOD

Město Fes¹, ležící v údolí v úrodném údolí Sajs na severu Maroka, je jedno z takzvaných královských měst Maroka. Je vyhledávané jak turisty, tak studenty arabštiny a islámských věd. Jeho předností je staré město – *medína*², které se dodnes pokládá za největší středověkou urbanistickou plochu na světě. Obecně se má za to, že se ve fesské medíně nachází až devět tisíc ulic a uliček. V rámci této spleti lze najít prastaré mešity, *fondoky*³, *rijády*⁴ a *medresy*⁵. Medína města Fes dosud žije v mnoha ohledech tradičním a po staletí nezměněným způsobem života. V jejích ulicích je dosud vidět tradiční řemeslnou výrobu, městské fontány zásobují vodou obyvatele, kteří nemají ve svých domech kanalizaci, doprava po medíně se realizuje pouze pěšky nebo s využitím zvířat (osly a muly). Z pohledu autentičnosti lze právem pokládat město Fes za jedinečné v rámci Maroka.

Je nesporné, že Fes měl dominantní postavení ve středověku nejenom jako královské město a sídlo vládců několika dynastií, ale také jako sídlo nejstarší světové univerzity⁶. Jeho význam tím ale zdaleka nekončí. Geografická poloha předurčila Fes k velkému obchodnímu významu jako zastávka karavan na cestě ze Sahary do Středomoří. Dá se tudíž předpokládat, že Fes nebyl jenom městem s řadou učenců, kteří byli schopni zapsat historii a události ve městě, ale také byl napříč středověkem navštěvován lidmi s celou řadou vlastních důvodů k zastávce ve Fesu. Či už to byli studenti ve snaze získat vzdělání na prestižní univerzitě, obchodníci se zbožím nebo jenom dobrodruhové, jejichž popis Fesu zůstává cenným materiálem pro studium reálií středověkého Maroka. Záměrem této práce je bližší pohled na několik

¹ Arabsky فاس (fás)

² Z arabského المدينة (al-madína) – město. V zemích Maghrebu se tento výraz přeneseně používá na označení starých městských center, obehnaných hradbou, preferovaný přepis je medína.

³ Arabsky الفندق (al-funduq) – hotel. V marockých reáliích se výraz používá i pro karavanseráj nebo-li chán, městský zájezdní hostinec pro cestující obchodníky.

⁴ Arabsky الرياض (ar-riád) – zahrada. V Maroku také označuje typ domu se zahradou na vnitřním nádvoří.

⁵ Arabsky المدرسة (al-madrasa) - škola. V západních jazycích (Angličtina, Francouzština) se termín ponechává nepřeložený pokud odkazuje na náboženskou vzdělávací instituci nebo historickou budovu, ve které se výuka v minulosti provozovala. Preferovaný přepis je medresa, potažmo medersa.

⁶ Univerzita Karaouine byla ve Fesu založena v 9.století.

zásadních děl, které lze začlenit do kategorie cestopisů, a jejich obsahový rozbor. Cílem této práce je rekonstrukce středověké reality ve Fesu co do vzhledu města a jeho fungování, etnického složení a ekonomické situace.

Práce začíná geografickou charakteristikou regionu, ve kterém město Fes leží. Pokračuje zevrubným shrnutím geografické charakteristiky a historického vývoje města s výčtem nejdůležitějších historických událostí Maroka s ohledem na vlády jednotlivých královských dynastií od 9. do 16. století. Právě střídání dynastií mělo na Fes velký vliv, protože město s příchodem nové vlády buď ztrácelo, nebo znovunabývalo svoje postavení královského sídla. Druhá kapitola práce se již věnuje přehledu středověkých děl, které se otázkou existence, historie a života města Fes zabývají. Tato díla jsou rozdělená do několika kategorií s ohledem na jejich sdělení o Fesu a původu autora. Zvláštní důraz je položen na kategorii cestopisů, jejichž obsahový rozbor je předmětem třetí kapitoly práce.

Co se týče transkripce marockých toponym a antroponym, zvolila jsem český ekvivalent vždy, kdy to bylo jen možné, v opačných případech jsem se přiklonila k formě nejvíce odpovídající české výslovnosti.

1. GEOGRAFICKÁ A HISTORICKÁ SPECIFIKA MĚSTA FES

Město Fes je unikátním městem z hlediska své geografické polohy, která ho předem předurčila pro dynamický historický vývoj a pozici královského města.

1.1 Geografická poloha města Fes

Město Fes se nachází v severním Maroku, v oblasti, která byla odpradáвна osídlená berberskými kmeny. Vzhledem k jejímu agrikulturnímu potenciálu byla tak využívána dávno před založením města, které se následně stalo strategickým bodem s velkým obchodním významem. Pro pochopení významu této oblasti je potřeba shrnout a vyjmenovat specifika geografie oblasti daleko širší – pro zjednodušení tohoto úkolu se bude charakteristika zabývat územím Maroka tak, jak je politicky vymezeno dnes. Následně bude charakterizována užší oblast kolem města Fes, ze které pak půjde zcela jednoduše a logicky vyvodit, proč byl Fes založen právě na svém místě, a jak se za relativně krátkou dobu dostal na samotné výsluní země.

1.1.1 Charakteristika geografie dnešního Maroka

Maroko se rozpíná na ploše sedmi set jedenáct tisíc čtverečních kilometrů⁷. Jeho severní, jakož i západní hranici tvoří vodní plocha (na severu Středozemní moře, na západě Atlantský oceán). Maroko na východě a jihovýchodě hraničí s Alžírskem, na jihu zase s Mauretánií. V rámci svého území má Maroko velmi zajímavou a členitou geografii: nachází se tady jak horské oblasti – tím se myslí zejména jednotlivá pohoří Atlasu (z jihu směrem na sever to jsou: Antiatlas, Vysoký Atlas, Střední Atlas, pohoří Ríf), dále pak úrodné pláně a roviny (Sajs), pouštní oázy (Tafilalet, Drá, Dadés, Todra),

⁷ HONZÁK, František a Marek PEČENKA. *Státy a jejich představitelé*. Praha: Libri, 1998. s. 220.

Sahara se svými *ergy*⁸ (Erg Šebbí a Erg Šigaga), a náhorní plošiny. Rozmanitá geografická podoba tak jednotlivé oblasti předurčuje k jejich odlišnému vývoji, přičemž každá oblast má svá kulturní, etnická, historická a také politická a ekonomická specifika. Hranice moderního Marockého království tak pojí dohromady oblasti, které se v minulosti vyvíjely zcela odlišně, a jejich odlišnost lze pozorovat i v dnešní době, jak v oblasti lingvistických, tak politických preferencí a dalších faktorů.

1.1.2 Postavení města Fes v rámci geografického kontextu Maroka

Marocké království se administrativně rozděluje na dvanáct provincií, které ne vždy reflektují geografické a kulturní variety jednotlivých oblastí. Fes spadá do provincie *Fes – Boumalne*, která zahrnuje plochu sto tisíc kilometrů čtverečných. Není to ale z hlediska historického vývoje oblast homogenní, a mnohem vhodnější se proto jeví pokládat město Fes za součást regionu údolí Sajs, protože právě díky své pozici a položení v rámci tohoto údolí se město Fes stalo obchodním uzlem.

Rovina Sajs pokrývá plochu necelých pět tisíc kilometrů čtverečných. Táhne se horizontálně od západu na východ. Leží na ní dvě královská města – Meknés a Fes. Její význam je kromě její strategické polohy také v jejím zemědělském přínosu – je to oblast úrodná, ve které se pěstuje zejména vinná réva, obilí a olivy. Své centrum měla již v době předřímské a římské, kdy tady existovalo město Volubilis. Bylo to jedno z nejzápadněji položených měst v rámci Římské říše, a důležitá zásobárna obilí a olivového oleje.

1.1.3 Fes křižovatkou obchodních cest

Město Fes leží ve východní části planiny Sajs, pod pohořím Zalagh (900 m n.m.), které je severně od města. Jižně lze při dobré viditelnosti zahlédnout úpatí Středního Atlasu, které záhy nabírá nadmořskou výšku do až 1300 m

⁸Erg je pojem označující shluk písečných dun.

n.m. Z východu ani ze západu nemá Fes žádné geografické překážky, pouze rovinu Sajs, jejíž šířka je asi 70 kilometrů, a je to tudíž oblast přímo předurčená k přejezdu obchodních karavan z východu na západ a naopak, jako i ze severu na jih, kdy se tato rovina přímo nabízí jako zastávka po mnohadenní cestě napříč náročným horským terénem⁹.

Abitbol ve svém díle *Histoire du Maroc* rozlišuje až čtyři hlavní obchodní stezky, které prochází městem Fes ve středověku: „datlová stezka“, vedoucí do Fesu ze Sijilmassy přes údolí Ziz a město Sefrou, dále pak stezka přes Erfoud a Střední Atlas, stezku z údolí Dra' přes Zagoru, a údolí Todghra a Dadés, a nakonec také stezku z oblasti Souss přes Aghmat, Nafis, zvanou *Triq Lamtuni*. Tyto stezky dál na jihu pokračovaly do afrických zemí, kam karavany dovážely olej, obilí, měď a stříbro. Opačnou cestou se dováželo zejména zlato a černí otroci¹⁰.

Toto nesmírně výhodné postavení města Fes tak zaručovalo, že bude předmětem zájmů cestovatelů, kteří projížděli oblastí za různým účelem, či to už byl obchod, politické zájmy, nebo pouze touha po dobrodružství a poznání. Před jakoukoliv analýzou těchto cestovatelů a zejména jejich textů, ve kterých se o Fesu zmiňují, stojí za to shrnout si historii a vývoj města Fes od jeho prvopočátků až do nástupu dynastie Alawitů k moci¹¹.

1.2 Historický vývoj města Fes ve středověku

Tato podkapitola se bude zabývat vývojem města Fes po dobu středověku a částečně i novověku, přičemž začíná zdůrazněním důležitých historických událostí před založením města Fes a končí zánikem dynastie Saadovců.

⁹ Lugan uvádí, že doba cesty ze Sijilmassy do Fesu trvala 9-11 dní. LUGAN, Bernard. *Histoire du Maroc: Des origins a nos jours*. Paris: Ellipses, 2011. s. 163.

¹⁰ ABITBOL, Michael. *Histoire du Maroc*. Paris: Perrin, 2009. s. 52.

¹¹ Alawité je označení pro současnou královskou dynastii. Vládu nad Marokem získali v 17.století.

1.2.1 Předislámské severní Maroko a dějinný vývoj před založením města

V historii před příchodem islámu lze rozlišit dva hlavní dějinné celky. Prvním z nich je období před dobytím Římany, které lze charakterizovat jako období berberské dominance. Státním útvarem tady bylo království Mauretánské, které mělo čilé obchodní styky s Kartágem. Druhé předislámské období nastává po dobytí Kartága římským vládcem, který anektoval Mauretánské království a rozdělil ho do dvou provincií pod názvy *Mauretania Tingitana* a *Mauretania Cesariensis*. Z tohoto období je známá existence města Volubilis, které se nachází 60 kilometrů od místa, kde bylo později založeno město Fes.

1.2.2 Příchod islámu do oblasti severního Maroka

Za první setkání berberských kmenů severního Maroka s novým islámským učením pokládají autoři léta 681-683, kdy se muslimská vojska během pátého tažení Ukba ben Náfí al-Fihrí dostala do z Tlemcenu do Ceuty¹². Původní římské město Tingis tak bylo zničeno, a přetvořeno v přístav a zároveň základnu pro další výboje směrem na sever do Evropy. Obyvatelé se pochopitelně bránili, a to jak politické závislosti na arabském postupu, tak islámu samotnému. V dobách, kdy se jim dařilo udržet si svou nezávislost, islám pro ně podle Abitbola nehrál žádnou roli¹³. Naopak, historik Ibn Abd al-Hakam uvádí, že berberským konvertitům, najatým jako osobní stráž chalífa Yazída ibn Abí Muslima, bylo na těle vytetováno poznávací znamení¹⁴. Berberské kmeny tak islám přijímaly postupně, a o celkové islamizaci regionu lze mluvit pouze po příchodu Idríse, zakladatele dynastie Idrísovců, který pocházel z hasanovské větve Álijovců, a požíval tak titul *šarífy*¹⁵. V roce 788 se usídlil ve Walili¹⁶, kde byl přátelsky přivítán berberským kmenem Awraba, který již v té době byl islamizován. Idrísovi samotnému se pak podařilo přivést

¹² LUGAN, Bernard. *Histoire du Maroc: Des origins a nos jours*. Paris: Ellipses, 2011. s. 56.

¹³ ABITBOL, Michael. *Histoire du Maroc*. Paris: Perrin, 2009. s. 36.

¹⁴ In: ABITBOL, Michael. *Histoire du Maroc*. Paris: Perrin, 2009. s. 36.

¹⁵ GOMBÁR, Eduard. *Kmeny a klany v arabské politice*. Praha: Karolinum, 2004. s. 22.

k islámu Berbery z oblasti Středního Atlasu, jejichž oblasti sjednotil pod svým vedením. Vůdce kmene Awraba, Išák ben Muhammad, mu následně za manželku dal svou dceru Kenzu. Ještě před narozením prvního potomka se Idrís díky svému původu z rodiny samotného proroka, a také díky společnému nepříteli, kterého s Awraba sdílel (Abbásovci), stává v roce 789 Imámem. V roce 793 je z rozkazu abbásovského chalífy Harúna ar-Rašída zavražděn¹⁷.

1.2.3 Založení královského města Fes

Syn Idríse I. Idrís II., který se narodil jako pohrobek, se na výsluní moci dostává ve velmi mladém věku, kdy je v jedenácti letech prohlášen *bay'a* kmény Středního Atlasu. O patnáct let později zakládá Idrís II. nové město, které dostává pojmenování Fes¹⁸. Podle Lugana k tomu dochází jak z důvodu zavraždění jeho děda Išáka ben Mohammeda, vládce ve městě Walili, tak i z důvodu Idrísově pro-arabské politiky na úkor Berberů¹⁹.

Historik Ibn abi-Zar ve svém díle *Raud al-Kirtas*, uvádí následující souvislosti ohledně založení města Fes:

„Vypráví se, že místo, kde bylo založeno město Fes, bylo původně obydleno dvěma kmény Zenetských berberů, a to kmene Zouagha a kmene beni Yarghthan, svobodných to kmenů, ze kterých první vyznával islám, a ten druhý tvořili křesťané, Židé i pohani. Beni Yarghthan osídloval místo dnes nazýváno Adoua el- Andalous, ale jeho obyvatelé a jejich rodiny bydlely v Bel Chybouba. Kmen Zouagha obýval dnešní čtvrť Adoua el-Kairaouyn. Tyto dva kmény byly neustále ve válečném stavu o teritorium. Když přišel Idríss a jeho ministr Omeir, povolal si zástupce z každého kmene, přinutil je podepsat mír a zakoupil pro ně náhradu za Fes, která byla pokryta dřevem a vodou a sloužila jako napajedlo pro lui a jiné šelmy. Podle jiných záznamů imám (Idríss II.) zakoupil Adoua el- Andalous za 2500 dirhamů od kmene Beni Yarghthan, a tyto peníze jim i

¹⁶ Římské město Volubilis

¹⁷ LUGAN, Bernard. *Histoire du Maroc: Des origins a nos jours*. Paris: Ellipses, 2011. s. 68.

¹⁸ V arabštině Fás

vyplatil, což bylo zapsáno do koupní smlouvy jeho sekretářem Abou el-Hassan Abda Allah ben Malek el-Ensary el-Khazrajiem /.../ Idríss začal stavět své stany na místě dnes známém jako Jarouaoua, které obehnal hradbami. To bylo poté, co Idríss koupil za 3500 dirhamů oblast Adoua el-Kairaouyn, která patřila Beni el-Kheir, frakci kmene Zouagha.²⁰

Idríss II. tak na obou březích řeky Fes zakládá město, ve kterém se zajisté jako první staví mešity, ale také jeho vlastní rezidence *Dar al-Qaytun* a komerční čtvrť města – *Kajsarii*. Události, které následovaly, měly zásadní význam pro formování tohoto nově vytvořeného města: v roce 814 přichází do Fesu na osm tisíc rodin z andaluské Córdoba, které hledají po krvavých srážkách s Umajjovským vládcem Al-Hakímem I. nové místo pro svůj život a působení. Do města jsou přijati jako noví obyvatelé také Židé, *Encyclopaedia Judaica* uvádí, že jim jejich hostitel Idrís II. ve městě vyhradil jejich vlastní čtvrť pod názvem *Fondok Lihudi*, kde se zabydlelo „mnoho Židů“²¹. Kromě těchto dvou skupin obyvatel měl Fes v době Idríse II. také další čtvrť, tzv. Kajruánskou – pojmenovanou podle jejich obyvatel, kterými byli uprchlíci před pronásledováním vládnoucí dynastie Aghlabovců z města Kajruán. Prvotní Fes tak byl komunitou složenou z obyvatel různého etnického původu a náboženského přesvědčení. Jelikož město prosperovalo, a brzy se díky své slavné vzdělávací instituci stalo známým po celém tehdy civilizovaném světě, Muhammad Kettani ve své eseji *Fás qotba hadáríja fí tárích al-Maghreb* uvádí, že tyto rozdíly nebyly záminkou k rozporům, nýbrž spolu se strategickou polohou města na obchodních stezkách a také dostatkem zemědělských plodin z blízkého okolí předurčovaly Fes k velkému rozmachu a rozkvětu²².

¹⁹ LUGAN, Bernard. *Histoire du Maroc: Des origins a nos jours*. Paris: Ellipses, 2011. s. 68.

²⁰ LUGAN, Bernard. *Histoire du Maroc: Des origins a nos jours*. Paris: Ellipses, 2011. s. 70.

²¹ CORCOS, David. *Fes*. In: *Encyclopaedia Judaica*. Jerusalem: Keter, 1972. s. 1255-8.

²² AL-KATTÁNÍ, Muhammad. *Massarát maghribíjaa fí al-hadára wa takáfa*. Casablanca: Dar Attakafa, 2005. S. 282

1.2.4 Období vlády dynastie Idrísovců

Zakladatel města Fes Idrís II. umírá v roce 828 za zvláštních okolností²³ a nejstarší z jeho deseti synů Muhammad ben Idrís se ujal moci. Část svých povinností a privilegií delegoval na své bratry, ze kterých ale ne všichni byli ochotni vládnout. Po smrti Muhammada ben Idrís nastupuje k moci jeho syn Alí, ale ani jeho vláda není stabilní. O třicet let později se o moc uchází princové ze širšího příbuzenství, a žárlivost vyústí v otevřené boje o moc. Po dobu dalších sto let provází dynastii civilní a rodinné války, které následně umožní vpád Fátimovců do města, a tato událost je víceméně koncem období vlády Idrísovců.

Idrísovské období ale není charakterizováno jenom politickou nestabilitou – je to také doba rozkvětu obchodu díky karavanním výpravám, vezoucím zboží ze saharských oblastí do Středozeří.

Vedle značného obchodního významu, které mělo město Fes již od samotného založení Idrísem II., nabylo město také význam jiný – v roce 859 byla ve městě založena první vyšší vzdělávací instituce na světě – Kajruánská univerzita. Byla založena ženou – dcerou obchodníka, původem z Kajruánu, jejíž jméno se uvádí jako Fátima al-Fihrí. Spolu se svou sestrou Mariam po otci zdědily majetek, který odevzdaly do *wakfu*²⁴, a tyto peníze byly použity na stavbu dvou institucí – Andaluské mešity, která dosud existuje v Andaluské čtvrti města, a do mešity a univerzity Kajruánské.

Je nesporné, že město Fes bylo od samého počátku předurčeno k úspěchu, a nemělo zůstat pouhým městečkem s regionálním významem, nýbrž se město stát jednou z metropolí tehdejšího islámského světa, a jako takové být hojně navštěvováno, a to jak za účelem obchodu, studia, nebo náboženské poutě, tak za účelem pouhého cestování.

²³ Andaluský geograf Al-Bakrí uvádí, že se Idríss I. zadával hroznovým vínem. Abou-Obeid el-Bekrí. *Description de l'Afrique septentrionale*. s. 241.

1.2.5 Postavení města Fes za vlády dynastií Almorávidů a Almohádů

Následující doba městu Fes nepřála. Po pádu Idrísovské dynastie koncem 10. století, a do založení města Marrákeš dynastií Almorávidů v roce 1070, uplynulo necelých sto let, které jsou podle Lugana nejméně zdokumentovanou dobou v historii celého Maroka²⁵. Po dobu třiceti let (980-1012) bylo město pod ochranou Umajjovské dynastie, poté jeho vedení převzaly místní berberské kmeny.²⁶ Nová dynastie, pocházející z oblasti tisíce kilometrů na jih od Fesu, jakož i jejich pokračovatelé Almohádovci o sto padesát let později²⁷, sice město Fes dobyli²⁸, nechali opravit hradby²⁹ a postavit své paláce³⁰, jejich sídlem nicméně zůstal Marrákeš. Obě dynastie také odvozovaly svůj původ od náboženských hnutí za očistu ortodoxního islámu, a Židé, kteří byli za Idrísovců vítáni, byli za vlády těchto dvou dynastií naopak pronásledováni a nuceni přijmout islám³¹.

1.2.6 Město Fes jako sídlo dynastie Merínovců

Město Fes se opět dostává na výsluní v následujícím historickém období, a to v době Merínovců. Dynastie Merínovců, původem z oázy Tafilalet mezi Figuigem a Sijilmassou, se k moci postupně dostávají od roku 1217, kdy Merínovci pronikají do oblastí jižně od pohoří Ríf, a o necelých třicet let později jim již patří města Rabat, Salé, Taza a také Fes. Ačkoliv se Almohádové pokusili o znovudobytí Fesu v roce 1255, Merínovci je nakonec zatlačí až

²⁴ Arabsky الوقف (al-waqf) – islámská nadace, zřízená pro využití vlastnictví nebo dědictví na náboženské nebo dobročinné účely

²⁵ LUGAN, Bernard. *Histoire du Maroc: Des origins a nos jours*. Paris: Ellipses, 2011. s. 73.

²⁶ *The Encyclopaedia of Islam, new edition*. 5th ed. Editor P. Bearman. Leiden: Brill, 2003, xii, Volume I. s. 818.

²⁷ Dynastie Almorávidů má svůj původ na území Západní Sahary, Almohádové naopak pocházeli z Vysokého Atlasu.

²⁸ Město Fes bylo Almorávidy dobyto v roce 1069, rok před založením Marrákeše, Almohády pak v roce 1146.

²⁹ Podle Abitbola hradby Fesu opravil vládce Mohammed al-Nasir poté, co je jeho dědeček Abd al-Mu'min během dobývání města zničil. ABITBOL, Michael. *Histoire du Maroc*. Paris: Perrin, 2009. s. 93.

³⁰ Almohádové podle Lugana také spojili Kajruánskou a Andaluskou čtvrť v jeden celek. LUGAN, Bernard. *Histoire du Maroc: Des origins a nos jours*. Paris: Ellipses, 2011. s. 75.

³¹ GILBERT, Martin. *In Ishmael's house*. New Haven: Yale University Press, 2011. s. 41.

k Marrákeši. Prvním opravdovým vládcem merínovské dynastie je Abou Youssef Jakúb, který si za své sídelní město zvolil Fes v roce 1259.

Období vlády Merínovců znamená pro Fes nový rozkvět – vedle Fesu z doby Idríse II.³² je postavena zcela nová čtvrť, která dostává pojmenování *Madínat al-Bajdá* (bílé město), i když se v historii spíše užívalo jeho pojmenování *Fes al-Džadíd* (nový Fes)³³ Součástí této čtvrtě byly i nové rezidence pro židovské obyvatelstvo, takzvaný *mellah*. Vedle mellahu vzniká královské sídlo, obklopeno zahradami. Kromě této stavitelské činnosti Merínovci taktéž darovali městu Fes několik náboženských škol, neboli medres, ve kterých se vyučoval Korán. K prestiži města Fes jakožto náboženského centra také prospěje nález hrobky Idríse II. v roce 1437, a následnou stavbu svatyně nad hrobkou. Tato událost také posílí postavení Merínovců v době, kdy jejich vládu ohrožuje kmen Beni Wattás, nicméně jejich konec přichází definitivně v roce 1465. Poslední sultán Abd al-Hakk II. svým rozhodnutím ustanovit za ministra financí Žida jménem Aharon Ben Bataš rozhněvá bohaté občany města a po výzvě imáma Kajruánské mešity k odstranění sultána je Abd al-Hakk II. spolu se svým ministrem zavražděn. Abitbol také uvádí, že tato událost způsobí přesun veškerého židovského obyvatelstva z Fes el Bali do nově vzniklého mellahu³⁴, přičemž mnoho z nich během následujících protižidovských masakrů přišlo o život.

1.2.7 Vrcholný středověk a vláda dynastie Saadovců

Po krátkém období vlády kmene Beni Wattás se v 16. století k moci dostává další dynastie, která odvozuje svůj původ od samotného Proroka Muhammada a požívá vznešený titul *šarífové* – dynastie Saadovců. Po dynastii Idrísovců je to poprvé, kdy se vlády chopí dynastie, které není berberského původu, a tento trend platí až do dnešních dnů³⁵. Ve Fesu se ale tito vládci

³² Dnes často označován jako Fes el Bali.

³³ *The Encyclopaedia of Islam, new edition*. 5th ed. Editor P. Bearman. Leiden: Brill, 2003, xii, Volume I. s. 819.

³⁴ ABITBOL, Michael. *Histoire du Maroc*. Paris: Perrin, 2009. s. 125.

³⁵ Jak Sáadovci, tak nynější vládnoucí dynastie Alavítů odvozuje svůj původ od rodiny Proroka Muhammada, jsou tedy etnicky arabského původu.

necítí vítání³⁶, a proto opět volí za své sídlo město Marrákeš. Dynastie, jejíž období je poznamenáno častými konflikty s křesťanským Španělskem a Portugalskem, zanechala ve Fesu dvě vojenské citadely, a využívala město pro své vojenské účely. Tři sultáni vládli přímo z Fesu v období 1610-1626, a poté město padlo do rukou náboženské skupiny maraboutů - *Dila*, a následně se ho zmocnila nynější vládnoucí rodina Alawitů³⁷. Tím pro Fes končí doba středověku, ale také období největšího rozkvětu. Na výsluní se již nikdy nevrátí, byť někteří z Alawitských vládců ve Fesu kratší či delší dobu pobývají.

Z tohoto krátkého historického shrnutí lze vyvodit, že město Fes bylo důležitým hráčem na poli středověkého obchodu a politiky oblasti *Maghrebu*³⁸. Nejenom jako královské město, a tudíž sídlo vládce, ale také jako komerční centrum na křižovatce obchodních cest, a nakonec jako *Mekka* středověkého vzdělání a výuky jak náboženských, tak sekulárních věd. Tím bylo město Fes přitažlivou a také logickou zastávkou středověkých cestovatelů po této oblasti.

³⁶ ABITBOL, s. 173.

³⁷ LUGAN, Bernard. *Histoire du Maroc: Des origins a nos jours*. Paris: Ellipses, 2011. s. 177.

³⁸ Souhrnné označení Maroka, Alžírsko, Tunisko

2. MĚSTO FES VE STŘEDOVĚKÝCH PRAMENECH

Bohatá historie města Fes je předmětem mnohých vědeckých prací z celé škály témat, přístupů a pohledů. Nebylo tomu jinak ani ve středověku, kde se první zmínky o existenci města s názvem Fes objevují již v dílech z 10. století. Od založení města v 9. století, do konce vlády dynastie Saadovců tak bylo napsáno nespočetně děl, ze kterých lze čerpat informace o vzhledu a charakteru města. Z těchto pramenů lze rekonstruovat politickou, historickou, geografickou a hospodářskou situaci středověkého Fesu v různých staletích středověku.

Žánr těchto děl je rozmanitý. Zatímco na klasickou cestopisnou literaturu je třeba počkat do 16. století, tudíž do doby, kdy oblast Maghrebu teprve začínají poznávat a objevovat evropští cestovatele a dobrodruzi, k dispozici je řada historických kronik, encyklopedií nebo geografických textů celé řady autorů. V drtivé většině jde o autory muslimské víry, pro které je město Fes známé především jako sídelní město dynastie, která se nejenom zasloužila o kompletní islamizaci nejzápadnější oblasti Maghrebu, ale také pochází z rodu proroka Muhammada. Řada těchto děl se charakterem města Fes a jeho podobou zabývá jen okrajově, naopak jiné jdou do překvapivých detailů ohledně města a jeho obyvatel. Pro následný rozbor těch nejzásadnějších textů je dobré si je rozdělit do několika kategorií, a to právě z hlediska vztahu pisatele k městu samotnému. To, jestli informace o Fesu přebírá od jiného autora, ve Fesu fyzicky byl nebo v něm dokonce bydlí, bude, jak se ukáže, rozhodujícím faktorem pro pokus o rekonstrukci podoby středověkého textu.

2.1 Fes v dílech historiků a geografů

Jde o kategorii, do které lze zařadit nejstarší zmínky o městě Fes z pera historiků a geografů raně islámské doby. Autoři 10. století, jako byli historici at-Tabarí, Ibn Kutháma nebo al-Mas'údí, ve svých historických dílech píšou o Fesu jenom okrajově, v souvislosti s historickými událostmi ohledně příchodu Idríse I. do Maroka a následné etablování se jeho dynastie. Jediný al-Mukaddasí věnuje

Fesu větší pozornost, kdy se ve svém díle *Ahsan al-takásím fí márifat al-akálím* zmiňuje o dvou nezávislých městech, oddělených od sebe hradbami a řekou³⁹. Za zmínku stojí také al-Istachrí, který ve svém geografickém díle *Kitáb al-masálik wa mamálik* zmiňuje Fes a města v jeho okolí. Podle některých autorů⁴⁰ bylo toto dílo vzorem pro ibn Hawkála (viz 2.3.2) a jeho zápisky, které napsal během svého osobního pobytu v této oblasti (zatímco mnozí badatelé pokládají *Kitáb al-masálik wa mamálik* za dílo ibn Hawkála samotného)⁴¹.

Z pozdější doby lze zmínit encyklopedie, sepsané na dvoře mameluckých sultánů v Káhiře v průběhu 14. století – zejména dílo an-Nuwajrího *Nihaját al-^carab fí funún al-adab* a al-^cUmarího *Masálik al-absár fí mamálik al-amsár*. Ve svých vyčerpávajících dílech oba autoři zmiňují Fes v rámci širší historie Maghrebu⁴², a s jejich jmény se čtenář setkává u překladů cestopisných děl, kde překladatelé konzultují tyto dvě encyklopedie v případě nejasností ohledně geografických názvů nebo neshodě v arabském hláskování. Příkladem je nesprávné uvádění názvu města Fes an-Nuwajrím jako *Fáris*, na které upozorňuje v poznámkách překladatel díla ibn Hawkála de Slane⁴³.

Zvláštní postavení mezi historiky patří Ibn Chaldúnovi. Rodák z Tunisu ve Fesu nějakou dobu působil jako písař královské korespondence, přesto ho charakterem jeho rozsáhlého encyklopedického díla *Historie Berberů* nelze zařadit mezi cestopisce. Jeho dílo se zabývá především historií a geneologií arabských a berberských kmenů v Severní Africe, a jako takové se existencí nebo podobou města Fes tudíž nezabývá. Přesto je *Historie Berberů* klíčovým dílem pro pochopení historických souvislostí a událostí, které vedly ke vzniku Fesu, a ve výčtu středověkých historických pramenů by nemělo chybět. Je také vhodným zdrojem informací o etnickém složení obyvatelstva, které ve středověkém Maroku a tudíž i ve Fesu žilo.

³⁹ BECK, Herman L. *L'ímage d'Idrís II., ses descendants de Fas et la politique sharifienne des sultans marinides*. Leiden: Rijksuniversiteit, 1984. s. 18.

⁴⁰ BECK, s. 18.

⁴¹ Např. překlad díla *Kitáb al-masálik wa mamálik* z roku 1800 od Williama Ouseleyho uvádí jako autora díla Ibn Hawkála.

⁴² MUHANNA, Elias, I. *Encyclopaedism in the Mamluk Period: The Composition of Shihab al-Din al-Nuwayrî's (d.1333) Nihayat al-Arab fi Funun al-Adab*. Cambridge: Harvard University Press, 2012. s. 145. <http://nrs.harvard.edu/urn-3:HUL.InstRepos:9366551>

⁴³ IBN HAUCAL. *Description de l'Afrique*. Př. M.G. de Slane. Paris: L'Imprimerie Impériale, 1842. s. 56.

2.2 Historické kroniky dvorních kronikářů

Pro hlubší průzkum pramenů ohledně města Fes jsou ale nesmírně vzácné kroniky, které vznikly přímo ve Fesu, a tudíž nabízí daleko více textu ohledně vzniku a fungování města Fes, přičemž sdělují i vzácné detaily, které Ibn Chaldúnovi nemohly být známé.

Do této kategorie lze zahrnout tři díla, která se historií a dobovým popisem Fesu zabývají. Všechny pochází z doby 14. století a tudíž vlády dynastie Merínovců, kdy hlavním městem království byl právě Fes.

2.2.1 Dachíra as-Sáníja

Nejstarší ze všech kronik, kterou Shatzmiller zasazuje do období mezi lety 1310 a 1331⁴⁴, je anonymní kronika pod názvem Dachíra as-Sáníja. V deseti kapitolách původně popisovala vládu merínovských vládců od °Abd al-Hakka, který nastoupil na trůn kolem roku 1200 až po Abú Sa°ída v roce 1310. Poslední čtyři kapitoly se nezachovaly, a historické vyprávění tak končí rokem 1276. Kronika, ve které se próza střídá s poezií, a která čerpá mimo jiné z díla meknéského básníka al-Malzúzího, který působil na dvoře vládce Abú Júsufova, a o vítězných taženích merínovské dynastie sepsal nemálo veršů.

O samotném městě Fes je v kronice zmínka několikrát, zejména v souvislosti se založením nového Fesu nebo-li čtvrtě *Fes Džadíd*, která se posléze stala sídlem merínovských vládců.

2.2.2 Zahrat al-As

Tato kronika s poetickým názvem, který v překladu znamená květ myrtovníku, vznikla na dvoře merínovského vládce sultána Abú al-Hasana. Jejím autorem je al-Džazná'í, písař a znalec zákona z berberského kmene Zenáta. Mezi jeho předky patřil i Ibrahim b. Malih al- Džazná'í, který dobyl na

krátkou dobu Fes v 11. století. Určitá rivalita a nepřátelství Abú al-Hasana k této rodině jsou markantní i díle Zahrat al-As, kde autor zcela opomíjí dedikaci díla panovníkovi nebo jakoukoliv chválu na jeho osobu, které tvoří úvod do kroniky Raud al-Kirtas (viz níže). Přesto ale kronika zachycuje historii vzniku Fesu a rodokmen jeho panovníků, počínajíc od Idríse II., zakladatele města, až po dobu Merínovců.

2.2.3 Raud al-Kirtas

Ze třech fesských kronik je právě Raud al-Kirtas, sepsaná v roce 1326, tou nejzajímavější a nejhodnotnější. Lze ji pokládat za národní kroniku, ze které čerpají mnozí středověcí, ale také moderní historikové. Raud al-Kirtas pochází z pera autora jménem Ibn Abí Zár^c al-Fásí, i když v úvodu díla jsou zmíněni autoři tři, z toho dva právě se jménem Ibn Abí Zár^c – jeden z nich se jmenuje Alí, druhé je označen jako Ahmad. Jde nejspíš o příbuzné, ze kterých ten starší, Alí, umírá před vydáním díla, a podle pramenů byl imámem a kazatelem v Kairuánské mešitě⁴⁵.

Kronika Raud al-Kirtas má podobně jako její předchůdce Dachíra as-Sáníja několik žánrů – chronologický výčet historických událostí a seznam panovníků od idrísovské po merínovskou dynastií se střídá s poezií a prozaickým vyprávěním. Velká část díla se věnuje vojenským tažením a dobývání nových území, ale také se čtenář dozvídá detaily z každodenního života, například ceny zboží a druhy měn, či který rok byl z hlediska úrody úspěšný, a který méně.

Text kroniky je uspořádán do pěti celků podle pěti vládnoucích dynastií od Idrísovců po Merínovce. Nadpisy 92 kapitol vždy předjímají jejich obsah. Založení a popisu Fesu spolu s uvedením nejdůležitějších událostí v rané historii města se autor věnuje v šesti kapitolách, které patří do prvního celku.

⁴⁴ SHATZMILLER, Maya. *L'Historiographie mérinide: Ibn Khaldun et ses contemporains*. Leiden: Brill, 1982. s. 9.

⁴⁵ SHATZMILLER, Maya. *L'Historiographie mérinide: Ibn Khaldun et ses contemporains*. Leiden: Brill, 1982. s. 20.

Po úvodním vzývání Boha a vyjádření naděje autora, že opravdu sepsal vše pravdivě a správně, následuje chronologicky navazující vyprávění historie, od nástupu k moci vlády Idrísovců. Velká důležitost je připisovaná Idrísovi I. a jeho misionářské činnosti mezi tehdy ještě pohanskými berberskými kmeny.

Následně přichází vyprávění událostí ohledně založení města Fes, a to včetně prvotního Idrísova úporného hledání toho správného místa k založení nového města. Jelikož ohledně těchto událostí zcela jistě kolovaly ve Fesu o pět set let později legendy, tato atmosféra provází i vyprávění kronikáře, který naznačuje určité nadpřirozené okolnosti, které pomohly Idrísovi rozhodnout o poloze města právě na planině Saiss. Tento magický charakter ale doprovází zcela prozaická informace ceně, kterou Idrís II. zaplatil berberským kmenům jako výkupné za jejich města, již existující na místě, které se zvolil.

Popis města uvádí autor konstatováním, že Fes je opravdové centrum Maroka, ale také sídlo „*moudrosti, vědy a pokoje*⁴⁶“ Město má ideální polohu, dostatek pastvin pro stáda a dřeva pro stavební práce, ale také dobrou, ne přímo léčivou vodu ze stejnojmenné řeky. Dále Fes oplývá sladkým ovocem, výborným klimatem a leží na spojnici obchodních cest. Tento idylický popis je doplněn citací chvál na město a jeho krásu od několika básníků.

Fyziogeografické předpoklady nejsou to jediné, čím Fes vyniká. Autor také chválí jeho obyvatele a jejich moudrost, vzdělanost, jakož i pobožnost. Jde dokonce tak daleko, že uvádí hadís, který měl patrně prorok Mohammed vyřknout jako proroctví o vzniku města, „*keré se bude jmenovat Fes ... jeho obyvatelé budou věrní modlitbě a Sunně, a nikdy se neodchýlí od cesty pravdy*⁴⁷.“ Další proroctví ohledně Fesu uvádí autor s odkazem na křesťanského mnicha, který patrně ve starých knihách četl o existenci města ve starověku s názvem Sef, které má být v budoucnu obnovené. Autor pak pokračuje vyjmenováním bran, které nechal Idrís II. postavit v nově vztyčených

⁴⁶ IBN ABI ZAR^c, A. *Roudh el-Kirtas. Histoire des Souverains du Maghreb et annals de la ville de Fes*. Př. A. Beaumier. Paris: L'Imprimerie Impériale, 1860. s. 36.

⁴⁷ IBN ABI ZAR^c, A. *Roudh el-Kirtas. Histoire des Souverains du Maghreb et annals de la ville de Fes*. Př. A. Beaumier. Paris: L'Imprimerie Impériale, 1860. s. 42.

hradbách, a uvádí jejich polohu a budovy kolem. Srovnává také Andaluskou a Kairuánskou čtvrt co do vzhledu a schopností jejich obyvatel a celou jednu kapitolu věnuje stavbě minaretu Kairuánské měšity jakož i popisu jejího interiéru, rozměrů a výčet jejích kazatelů. Zajímavou informací je také výše *džizji*, kterou platili Židé v době Almorávidů za život ve městě či ceny zboží na trhu v té samé historické době. V poslední kapitole kroniky pak ještě přichází krátká zmínka o výstavbě čtvrti Nový Fes (*Fes al-Džadíd*), která je ale značně kusého charakteru, a kromě letopočtu výstavby de facto již nové poznatky ohledně vzhledu a charakteru Fesu nepřináší.

Obecně lze říci, že navzdory někdy až hagiografickému žánru přináší tato kronika velmi vzácné a konkrétní poznatky o fungování Fesu v jeho prvních staletích existence a je spolu s dalšími dvěma kronikami stěžejným materiálem pro rekonstrukci podoby středověkého města.

2.3 Cestopisně-geografická díla

Do této kategorie patří také velký počet děl, zejména z období pozdního středověku a nástupu novověku, kdy ve zvýšené míře o cestování po tehdy značně neznámé Africe projeví zájem Evropané, a to zejména Francouzi, Portugalci a Španělé. Jádrem středověkého zeměpisectví ale tvoří díla muslimských geografů, která podle Levtzion lze rozdělit do třech kategorií podle toho, odkud geografové pocházeli (a kterou oblast následně procestovali a popsali ve svých dílech): východní oblasti muslimského světa, region Maghrebu a Španělska, a subsaharskou Afriku spolu se Súdánem⁴⁸.

Je známo, že středověká geografie a kartografie, bez ohledu na jeden ze třech výše vyjmenovaných regionů, odkazuje na díla antických vědců, která se v době největšího rozmachu věd a poznání v rámci islámského světa (tj. doba vlády abbásovských chalífů na východě a umajjovských vládců na západě islámského světa v rozpětí 9. – 12. století) překládala do arabského jazyka, ve

⁴⁸ LEVTZION, Nehemia a Emilia CALVO. Ibn Hawqal, The Cheque, and Awdaghost. *The Journal of African History* [online]. 1968, vol. 9, issue 02, s. 223 [cit. 2015-02-12].

kterém se také uchovala, často coby jediná verze antických děl. Na tyto vědomosti pak navazují zejména dvě školy, které podle ... nejvíce ovlivnily vývoj středověké geografie.

Do těchto škol patří i jména dvou z hlavních cestovatelů, jejichž díla přináší cenný materiál pro studium středověkého Fesu – ibn Hawkál a al-Idrísí. Ještě starší (a v této kategorii cestopisů nejstarší) je dílo historika a geografa ibn Wádih al-Ja^ckúbího *Kitáb al-buldán* z 9. století. Další prameny pro město Fes poskytuje dílo geografa al-Bakrího, který sám Fes nenavštívil, nýbrž kompiloval informace od cestovatelů, jména kterých přímo ve svém díle uvádí. Svě místo v této kategorii má i Lev Africký, jehož dílo z doby vrcholného středověku přináší velmi cenný a detailní materiál k tématu města Fes. Těchto pět děl bude tudíž předmětem dalšího detailního rozboru.

2.3.1 Al-Ja^ckúbí: *Kitáb al-buldán*

Al-Ja^ckúbího geografické dílo *Kitáb al-buldán* je nejstarším dílem, ve kterém cestopisec a cestovatel píše o městě Fes, a to velmi pravděpodobně na základě svojí vlastní návštěvy.

Al-Ja^ckúbí, který sám pocházel nejspíš z Arménie nebo Chorásánu, byl náruživým cestovatelem, a během svého života osobně navštívil Egypt, Indii i Severní Afriku a Súdán⁴⁹. Prvenství al-Ja^ckúbího je patrně také v tom, že nikdo před ním existenci města nezmnínil. Ve svém díle, které obsahuje geografický popis jemu známých měst od Íránu po Maroko, proložený historií s informacemi o vládcích a historických událostech, se věnuje Maroku až na samotném konci. Kromě Fesu zmiňuje také Sijilmassu, Souss al-Aksá nebo město Tlemcen. Nezapomíná také zmínit berberský jazyk jakožto dorozumívací prostředek původního obyvatelstva Maroka, a pozornost věnuje také etnickému složení země, s vyjmenováním berberských kmenů.

⁴⁹ LEVTZION, Nehemia a Emilia CALVO. Ibn Hawqal, The Cheque, and Awdaghost. *The Journal of African History* [online]. 1968, vol. 9, issue 02, s. 223 [cit. 2015-02-12].

Město Fes je v al-Ja^ckúbího díle zmíněno pod pojmem *fálúsn*, u čehož vydavatel přidává v latině poznámku, že v originálu je rukou dopsáno *ad-dáhir laná fás*.⁵⁰ Následně se pak v několika řádcích věnuje původu zakladatele Fesu, Idríse II., přičemž jde zpět do doby před příchodem jeho otce, Idríse I. na území Maroka. V krátkosti také zmiňuje Andaluskou čtvrt Fesu a stejnojmennou řeku Fes. Tento skromný materiál je tudíž kvantitativně nejkratší z popisů města středověkými geografy. Jeho devízou je ale jeho prvenství mezi cestopisy, čímž potvrzuje historické texty, které vznik Fesu také určují do doby před koncem 9. století.

2.3.2 Ibn Hawkál: Description de l'Afrique Septentrionale

Abú I-Kásim Mohamed ibn Hawkál byl původem andaluský geograf, který žil v 10. století. Zanechal po sobě dílo, které bylo přeloženo do francouzštiny jako *Description de l'Afrique* poprvé v roce 1842, a vydané královským tiskem v Paříži. Ačkoliv psáno francouzsky, dílu překladatel ponechal jak arabské přepisy geografických jednotek v nadpisech kapitol, tak v poznámkách, ve kterých nezdůrazňuje arabskou verzi, ze které překládal.

Ibn Hawkál, kterého účelem cesty byl zejména mezinárodní obchod, rozdělil své dílo do 142 kapitol, přičemž každá kapitola se zabývá konkrétním geografickou nebo etnografickou jednotkou. Tou může být město, vesnice, berberský kmen nebo také pohoří či řeka. Poslední kapitolu věnoval ibn Hawkál popisu tradic a způsobu života Berberů. Výčet měst, která osobně navštívil, začíná u Tripolisu v Libyi, kde jako první uvádí město Barca. Poté ve směru z východu na západ vyjmenovává a popisuje další města a geografické zajímavosti na pobřeží. Poté, co jeho popis středozemního pobřeží skončí městem Tanger, vydává se ibn Hawkál se hlouběji do vnitrozemí. Již tady lze vidět důležitost města Fes v tom, že na několika různých místech v text uvádí Fes jako východisko nebo konec určitého směru nebo cesty. Ibn Hawkál tím přibližuje geografickou situaci regionu, ve kterém se Fes nachází, a jeho

⁵⁰ AL-YAQUBI. *Kitabo L-Boldan*. Juynbol, 1861. s. 147.

spojení s dalšími městy, především saharskou Sijilmassou a městem El Mesila na východ od Fesu.

Zajímavostí je také to, že Fesu jsou na rozdíl od jiných měst (s výjimkou Kajruánu) věnované kapitoly dvě. Každá z nich přináší odlišné informace a dohromady vyjde toto sdělení na necelou jednu stránku. V souvislosti s Fesem zmiňuje ibn Hawkál také řeku Fes, která se vlévá do řeky Sebou. Kromě jména Fes je pro město také použitý název *Fáris*, který ale autor překladu nepokládá za správný⁵¹. Ibn Hawkal v souvislosti s Fesem ve svém díle zmiňuje jeho vzhled (akvadukt a hradby), obyvatele města a okolí, jakož i vzdálenost Fesu od Sijilmassy (13 dnů cesty).

2.3.3 Al-Bakrí: Description de l'Afrique Septentrionale

Dílo španělského polygrafa al-Bakrího bylo napsané v roce 1068. Je to dílo, kde se próza střídá se vsuvkami poezie a citacemi různých osob, od kterých al-Bakrí pro své dílo čerpal. Je delší, než dílo ibn Hawqála, a také detailnější, přičemž je do výčtu měst a oblastí zahrnut i Egypt. Na druhou stranu je ale dokázané, že al-Bakrí tuto oblast nikdy nenavštívil, a tudíž jsou jeho vědomosti kompilací informací od jiných cestovatelů, kterých jména nejsou vždy známá, a také není možné ověřit jejich důvěryhodnost.

Al-Bakrího text byl poprvé do francouzštiny ve zkrácené podobě přeložen v roce 1831, plná verze ve francouzštině vyšla v roce 1858. Překladatel M.G. Slane na rozdíl od svého překladu ibn Hawqála tentokrát svoji práci zbavil arabsky psaných názvů jednotlivých měst, v poznámkách ale arabskou verzi pro lepší ozřejmění některých sporných bodů původní práce ponechal.

Text je rozdělen do delších kapitol, jejichž název pozůstává z popisu směru a cesty z jednoho obchodně důležitého bodu do jiného. V rámci kapitoly jsou pak vyjmenované veškeré geografické jednotky, které stojí na této cestě za

⁵¹ IBN HAUCAL. *Description de l'Afrique*. Př. M.G. de Slane. Paris: L'Imprimerie Impériale, 1842. s. 56.

zmínku, a to včetně pohoří a řek. Jak už bylo naznačeno, dílo je prozaicko-poetické v tom smyslu, že autor opatřil popis měst verši, zejména ve formě ódy na dané město nebo panovníka.

Město Fes zmiňuje al-Bakrī již v názvech několika kapitol, předtím než o něm začne vyprávět. Tento fakt zdůrazňuje strategickou pozici města Fes jakožto obchodního uzlu, ze kterého a do kterého vede řada cest. Al-Bakrī jich vyjmenovává pět, takže lze říci, že už v al-Bakrīho době (11. století) měl Fes pozemní spojení s městy Oujda, Tanger, Basra a Ceuta, přičemž do Ceuty z Fesu vedly cesty dokonce dvě.⁵² K tomu také nechybí zmínka o spojení Fese s Kajruánem systémem cest, kterých překonání trvá čtyřicet dnů. Al-Bakrī se zmiňuje také o cestě z Fesu do Sijilmassy, přičemž vyjadřuje délku cesty v časových úsecích (dnech), za které je tato vzdálenost přes Aghmat překonána.

Samotný popis města Fes je delší než ten, který uvádí o století starší text Ibn Hawkála. Začíná uvedením základních informací o podobě města, které jsou dále rozvinuty v popis jeho hradeb a výčet brán Fesu. Al-Bakrī se také zmiňuje o počtu mešit, *hammámů*⁵³ a fontán ve městě. Důkazem jeho detailní znalosti, která nepochází jenom od jednoho nebo několika málo zdrojů, je i zmínka o typu jablek, které se ve městě pěstují, a názvu ryby, kterou místní obyvatelé loví z řeky Fes. Pasáž o Fesu neopomíjí ani jeho obyvatele s komentářem ohledně jejich vzhledu a schopností, jakož i konstatování, že ve Fesu žije více Židů, než v jiných městech Maghrebu. Určitá zaujatost je cítit z citování přísloví *Fes bled bla nas* (v překladu Fes je městem bez lidí), které míří na postavení Židů ve Fesu v této době.⁵⁴ Al-Bakrī ale prostřednictvím veršů, které se k němu dostali, kritizuje i muslimské obyvatelstvo města pro jejich nepořádek, lži a krádeže.⁵⁵ Důsledně se věnuje historickému kontextu,

⁵² AL BEKRI *Description de l'Afrique*. Př. M.G. de Slane. Paris: L'Imprimerie Impériale, 1858. s. 261.

⁵³ Veřejných lázní

⁵⁴ Židé byli ve 12. století ve Fesu nuceni přijmout muslimskou víru, byť jenom pro forma. Z této doby pochází Maimonidův spis, ve kterém se „falešné“ konverzi z hlediska židovské morálky a svědomí tento respektovaný středověký učenec, sám pobývající ve Fesu, věnuje.

⁵⁵ AL BEKRI. *Description de l'Afrique*. Př. M.G. de Slane. Paris: L'Imprimerie Impériale, 1858. s. 266.

přičemž zmiňuje rok založení města, jako i rodokmen zakladatele města Idríse II. a události předcházející vzniku Fesu.

2.3.4 Al-Idrísí: Description de l'Afrique et de l'Espagne

Al-Idrísího dílo je o století starší, než popis Afriky z pera andaluského geografa al-Bakrího. Je rozsáhlejší a podrobnější, než dílo al-Bakrího i ibn Hawqála, a poprvé bylo do evropských jazyků přeloženo již v roce 1592. Původně vzniklo na dvoře sicilského vládce Rogera, který poskytl al-Idrísímu ochranu a prostředky pro sepsání svých poznatků o Africe a Španělsku tak, jak je získal během svého cestování. Al-Idrísí také sestrojil pro Rogera mapu Afriky a Španělska.

Překlad do francouzštiny byl pořízen již v polovině 19. století, šlo ale o zkrácenou verzi. Z pera překladatelů Dozyho a Goeje v roce 1866 vyšlo dílo, které zahrnuje i původní arabskou verzi ze 12. století. Autoři v bohatém poznámkovém aparátu také uvádí arabské termíny.

Al-Idrísí rozdělil svůj text do čtyř sekcí, a své vyprávění začíná podobně jako al-Bakrí v Egyptě, konkrétně v Núbii. Maroku se tak věnuje až ve třetí, předposlední sekci. Popis Maroka u al-Idrísího začíná na jihu, Marrákešem, který v té době byl hlavním městem vládnoucí dynastie Almohádů, a tudíž mu al-Idrísí věnuje značnou pozornost. Zmínky o Fesu přichází postupně, a to v souvislosti se vzdálenostmi města od tohoto politicky a obchodně důležitého uzlu.

Samotný Fes a jeho obyvatele popisuje Idrísí na necelé stránce. Zmiňuje tady vzhled města a jeho rozdělení na Kajruánskou a Andaluskou část, jakož i jeho zásobení vodou, zemědělství a mentalitu fesských obyvatel. Z textu je zřejmé, že Idrísímu se jeho pobyt v Fesu, jakkoliv byl dlouhý, musel líbit. K tematice Fesu se následně ještě vrátí o pár stránek dále, kde se zmiňuje o berberských kmenech žijících v okolí města, jako i o bohatství měšťanů ve Fesu a jeho kosmopolitní ráz. Jako jediný se zmiňuje o tom, že Fes je hodně navštěvovaným městem a připomíná jeho důležitost z hlediska karavanního

obchodu. Ačkoliv je Marrákeš sídelním městem Almohádů, al-Idrísí pokládá i Fes za hlavní město království a nejdůležitější centrum severo-marockého regionu.

2.3.5 Lev Africký: De l'Afrique

Dílo Lva Afrického *De l'Afrique* je z dostupných děl návštěvníků Fesu určitě nejzajímavější. Je to především díky tomu, že Lev Africký se do Fesu nejenom fyzicky dostal, ale také v něm pobýval delší dobu během svých studií. Město tudíž znal, a tyto poznatky ve svém díle značně zúročil. Spolu s kronikou Raud al-Kirtas se bezesporu jedná o nejdětalnější popis města a jeho fungování, vzhledu, či obyvatel. Tento popis také odráží fakt, že Lev Africký zažil město v době jeho velkého rozkvětu pod vládou posledních merínovců.⁵⁶ Přesto ale Lev Africký zůstává návštěvníkem a cestovatelem, u kterého lze snad právem očekávat větší objektivitu, než u dvorního merínovského kronikáře.

Lev Africký otevírá svůj čtyřdílný spis vymezením a vysvětlením pojmu Afrika, popisem jeho hranic a určením jeho regionů. Region Fes tak pozůstává ze sedmi subregionů, ke kterým se autor detailně vrací v průběhu svého díla, které nelze nazvat pouze geografickým spisem, ale také pojednáním o etnologickém, etnografickém a lingvistickém rozboru afrického regionu. Těmto třem tématům bude autor věrný i při popisu Fesu, na který přichází řada ve třetím dílu.

Své pojednání o Fesu začíná Lev Africký etymologií názvu města a krátkým shrnutím jeho historie. Na rozdíl od ostatních autorů se zaměřuje mnohem více na přítomnost města, než na jeho minulost, kterou by musel převzít z jiných zdrojů. V následujících 27 kapitolách, pojmenovaných podle svého hlavního tématu, se věnuje Fesu s vyčerpávajícím přístupem. Velká část

⁵⁶ *The Encyclopaedia of Islam, new edition*. 5th ed. Editor P. Bearman. Leiden: Brill, 2003, xii, Volume I. s. 819.

z těchto kapitol popisuje obyvatele města, jejich zaměstnání, vzhled, oděv a chování, ale autor nezaostává také ve vylíčení toho, jak město vypadá, kolik má budov, nemocnic, nákupních možností a čtvrtí. Zmiňuje se také o výstavbě Nového Fesu (*Fes Džadíd*), které se stalo sídlem merínovského dvoru. Jazyk Lva Afrického je věcný, a jeho prozaický text postrádá poetické vsuvky, dialogy a legendy, jako je tomu v o století starší kronice Raud al-Kirtas, se kterou lze tento značně dlouhý textový materiál zejména kvantitativně srovnat.

3. STŘEDOVĚKÝ FES OČIMA DOBOVÝCH CESTOVATELŮ

Pět geografů, kteří buď sami osobně navštívili Fes, nebo sepsali dojmy jiných cestovatelů, jsou velmi cenným zdrojem informací o vzhledu a fungování města napříč středověkem. Z jejich textů tak lze rekonstruovat podobu města Fes co do událostí kolem jeho založení, jeho stavby a podoby a jeho geografických specifikách. Dále lze z cestopisů vyčíst a pochopit způsob života jeho obyvatel, etnické složení města a také praktický život ve městě. Pět výše představených cestopisů také zmiňuje kulturní a umělecký ráz města, krásu jeho budov, náboženský a sociální život či materiální prosperitu obyvatel Fesu.

3.1 Poloha města a vzdálenosti od jiných měst regionu

K poloze města se ve svých dílech vyjadřují kromě al-Ja^ckúbího všichni autoři. Fes leží na pláni, která je obklopena horami a kopci ze všech stran, díky čemuž má město dostatek vody z horských pramínků, které vytváří dva hlavní přítoky řeky Fes.⁵⁷ Město je vzdáleno 30 mil od pohoří Zaron, původní rezidence rodiny zakladatele města Idrise II.⁵⁸, 36 mil od Meknésu⁵⁹, a 86 mil od Salla, což se rovná čtyř dnům cesty.⁶⁰ Fes je vzdálen od Sijilmassy 13 dnů cesty⁶¹, od Ceuty a Tlemcenu 7 dnů cesty a od *Baní Tawadá* a *Qalaat Mahdi* na dva dny cesty.⁶² Od Kajruánu je Fes vzdálen 40 dnů cesty⁶³, a kromě tohoto směru existuje z Fesu také cesta do Basry, Tangeru, Oujdy, Aghmatu, Sijilmassy a dokonce dvě různé cesty do Ceuty.⁶⁴ al-Bakrí nejenom vyjmenovává tyto cesty, ale je také detailně popisuje. Všichni autoři se tak kromě al-Ja^ckúbího shodují na tom, že Fes leží na strategickém místě, lze z něj

⁵⁷ L'AFRICAIN, Léon. *De l'Afrique*. Př. Jean Temporal. Paris: Gouvernement, 1830. s.328.

⁵⁸ Myslí se tím dnešní Moulay Idriss Zerhoun. L'AFRICAIN, s.325.

⁵⁹ L'AFRICAIN, s. 317. Al-Idrissi uvádí vzdálenost Fesu od Meknésu 40 mil. EDRISI. *Description de l'Afrique et de l'Espagne*. Př. R. Dozy a M.J de Goeje. Leyde: Imprimeur de l'Université, 1866. s. 87.

⁶⁰ EDRISI. *Description de l'Afrique et de l'Espagne*. Př. R. Dozy a M.J de Goeje. Leyde: Imprimeur de l'Université, 1866. s. 86.

⁶¹ IBN HAUCAL. *Description de l'Afrique*. Př. M.G. de Slane. Paris: L'Imprimerie Impériale, 1842. s. 65.

⁶² EDRISI. *Description de l'Afrique et de l'Espagne*. Př. R. Dozy a M.J de Goeje. Leyde: Imprimeur de l'Université, 1866. s. 87.

⁶³ EL-BEKRI. *Description de l'Afrique Septentrionale*. Př. M.G. de Slane. Paris: L'Imprimerie Impériale, 1858. s. 315.

snadno cestovat na prakticky všechny světové strany, a je také vhodnou zastávkou pro obchodníky a cestovatele na dlouhé cestě (třeba ze saharské Sijilmassy na pobřeží Středozemního moře do Ceuty, nebo z tuniského Kajruánu na atlantické pobřeží do Sallé). Al-Idrísí poznamenáva, že město je hojně navštěvováno, a také je důležitou zastávkou karavanních výprav, které tady nachází poptávku po svém zboží⁶⁵.

3.2 Hradby, brány a čtvrtě Fesu

Všichni autoři zmiňují rozdělení města na dvě čtvrtě, jako i řeku, která teče mezi nimi. Shodují se také na jeho velikosti a důležitém postavení v regionu. Město Fes je hlavním a největším městem stejnojmenného království, které se dělí na sedm regionů, z nichž nejvýznamnějším je region nesoucí taktéž název Fes.⁶⁶ Fes je řekou rozdělen na dvě části, a celé město je obeháno vysokými hradbami.⁶⁷ Severní část města se jmenuje Kajruánská, ta jižní zase Andaluská⁶⁸. Jsou spolu propojené několika mosty přes řeku, která zásobuje obě čtvrtě města dostatkem vody. Andaluská čtvrt byla postavena jako první, a to v roce 192 kalendáře hidžry, Kajruánská vznikla o rok později. Andaluská čtvrt má sedm bran, z toho dvěma se ze čtvrtě vychází směrem k sousední Kajruánské čtvrti. Kajruánská čtvrt má bran pět, jedna z nich vede směrem k sousední Andaluské čtvrti.⁶⁹ Obě čtvrtě mají svou hlavní mešitu s imámem, a v obou se nachází bezpočet domů a paláců, jakož i veřejných fontán.⁷⁰

⁶⁴ EL-BEKRI, s. 315.

⁶⁵ EDRISI. *Description de l'Afrique et de l'Espagne*. Př. R. Dozy a M.J de Goeje. Leyde: Imprimeur de l'Université, 1866. s. 90.

⁶⁶ L'AFRICAIN, Léon. *De l'Afrique*. Př. Jean Temporal. Paris: Gouvernement, 1830. s. 283.

⁶⁷ IBN HAUCAL. *Description de l'Afrique*. Př. M.G. de Slane. Paris: L'Imprimerie Impériale, 1842. s. 35.

⁶⁸ EDRISI. *Description de l'Afrique et de l'Espagne*. Př. R. Dozy a M.J de Goeje. Leyde: Imprimeur de l'Université, 1866. s. 87.

⁶⁹ EL-BEKRI. *Description de l'Afrique Septentrionale*. Př. M.G. de Slane. Paris: L'Imprimerie Impériale, 1858. s. 263-264.

⁷⁰ EDRISI. *Description de l'Afrique et de l'Espagne*. Př. R. Dozy a M.J de Goeje. Leyde: Imprimeur de l'Université, 1866. s. 87.

3.3 Řeka Fes a zásobování města vodou

Zajímavostí je zcela jistě i to, jak se autoři cestopisů zmiňují o řece Fes a popisují úlohu vody ve fungování města. Že je Fes významnou řekou, a dostatek vody stál už za výběrem místa pro vznik nového města, zmiňuje už al-Ja^ckúbí⁷¹. Prameny řeky Fes jsou známé i pod názvem *Ujún Sanhádža*, a oplývají velkým množstvím vody. Vodní situace ale není v obou částech města stejná – zatímco Andaluská čtvrť má jenom jeden přívod vody, který využívají pouze bohatí obyvatelé čtvrtě. Naopak v Kajruánské části města je vody tolik, že „*teče proudem dolu ulicemi, a obyvatelé ji využívají v noci k mytí ulic, takže každé ráno je lze vidět tyto ulice a veřejná místa dokonale čisté. Také tady lze vidět v každém domě fontánu, kde se nachází více či méně čistá voda*“⁷². Město má také na dvacet veřejných lázní a až třista mlýnů, ze kterých většina je soukromých, a nachází se v Kajruánské čtvrti u každého rodinného domu. Jelikož vody je dostatek, každý obyvatel této čtvrtě má také před svým domem zahradu s ovocnými stromy. V řece Fes je také dostatek ryb, zejména ryba *lebis*, který je kaprovitého typu.⁷³ Lev Africký také zmiňuje rybu, kterou označuje jako *aloze*, jež se loví od října do dubna jak uvnitř města, tak vně hradeb.⁷⁴

3.4 Ekonomická situace města Fes

Dostatek vody a její využití je jedním z faktorů, které přispívají k dobré ekonomické situaci ve městě. Jedním z měřítek životní úrovně a blahobytu města je zcela jistě i dostatek úrody a zemědělských produktů. Al-Idrísí v této souvislosti zmiňuje pšenici s tím, že její nákup je tady „*nejvýhodnější ze všech okolitých sousedících oblastí. Značná je i produkce ovoce. (...) Zahrady a sady jsou dobře obdělávané*“⁷⁵. V Andaluské čtvrti se výborně daří pěstovat sladká jablka, označovaná jako *tripolitanes*, a semletá mouka má v této čtvrti lepší

⁷¹ AL-YAQUBI. *Kitabo L-Boldan*. Juynbol, 1861. s. 148.

⁷² EDRISI. *Description de l'Afrique et de l'Espagne*. Př. R. Dozy a M.J de Goeje. Leyde: Imprimeur de l'Université, 1866. s. 86.

⁷³ EL-BEKRI. *Description de l'Afrique Septentrionale*. Př. M.G. de Slane. Paris: L'Imprimerie Impériale, 1858. s. 265.

⁷⁴ L'AFRICAIN, Léon. *De l'Afrique*. Př. Jean Temporal. Paris: Gouvernement, 1830. s. 358.

kvalitu, než v sousední čtvrti Kajruánské. Naopak v Kajruánské čtvrti se zase daří citronům, které dosahují značné velikosti, a které se nedaří až tak úspěšně pěstovat v náprotivní čtvrti města⁷⁶. Značná je i produkce ječmene a bavlny⁷⁷, a na měření obsahu veškerých poživatin, obilí, mléka nebo medu se používá jednotka, které se říká *aoukia*⁷⁸. Lev Africký tyto o několik stovek let starší informace doplňuje o cenné detaily – ve městě je třicet obchodů s bavlnou, 50 obchodů s ovocem a denně se prodá 25 sudů mléka.⁷⁹ Prodejem místně dopěstovaných zemědělských produktů ale Lev Africký výčet obchodů a řemesel ve Fesu nezakončuje. Ve městě jsou taktéž koželužny, kde se barvy různé typy kůží, obuvníci, prodavači látek, lenu, košíkáři či běličci plátna.⁸⁰ Al-Idrísí poznamenává, že obyvatelé města jsou bohatí a užívají si luxusu života, který se jim ve městě nabízí.⁸¹

3.5 Obyvatelé Fesu

Autoři cestopisů zmiňují obyvatele Fesu co do jejich etnické příslušnosti, jakož i jejich postoje a charakter. Ibn Hawkál se zmiňuje o berberských kmenech žijících kolem města Fes, a al-Bakrí vyjmenovává tyto z nich: *Zouagha, Miknaca, Houara, Aouréba, Sadina, Maghila a Terehna*.⁸² Ve městě pak žijí kmeny, které přišly z Andalusie a Kajruánu, podle kterých se de facto tyto dvě čtvrtě dodnes jmenují. Jak al-Bakrí, tak Ibn Hawkál komentují fakt, že obyvatelé obou čtvrtí mají mezi sebou časté konflikty, které končí krvavými

⁷⁵ EDRISI. *Description de l'Afrique et de l'Espagne*. Př. R. Dozy a M.J de Goeje. Leyde: Imprimeur de l'Université, 1866. s. 87.

⁷⁶ EL-BEKRI. *Description de l'Afrique Septentrionale*. Př. M.G. de Slane. Paris: L'Imprimerie Impériale, 1858. s. 264.

⁷⁷ IBN HAUCAL. *Description de l'Afrique*. Př. M.G. de Slane. Paris: L'Imprimerie Impériale, 1842. s. 35.

⁷⁸ EL-BEKRI. *Description de l'Afrique Septentrionale*. Př. M.G. de Slane. Paris: L'Imprimerie Impériale, 1858. s. 266.

⁷⁹ L'AFRICAIN, Léon. *De l'Afrique*. Př. Jean Temporal. Paris: Gouvernement, 1830. s. 352.

⁸⁰ L'AFRICAIN, s. 360-368.

⁸¹ EDRISI. *Description de l'Afrique et de l'Espagne*. Př. R. Dozy a M.J de Goeje. Leyde: Imprimeur de l'Université, 1866. s. 90.

⁸² EL-BEKRI. *Description de l'Afrique Septentrionale*. Př. M.G. de Slane. Paris: L'Imprimerie Impériale, 1858. s. 267.

masakry⁸³. Zajímavou informací ohledně obyvatel poznamenává al-Bakrí, který píše, že „V Andaluské čtvrti jsou muži odvážnější a ženy krásnější, než ve čtvrti naproti; ale tam jsou zase krásnější muži.“⁸⁴ Al-Bakrí si také všímá další věci, a to je množství Židů, kteří žijí ve městě. Podle jeho slov je ve Fesu Židů víc, než v jiných městech napříč Marokem, což vysloužilo Fesu přezdívku *Fas blad bla nas*, odkazující podle al-Bakrího na anti-semitské postoje marockých muslimů k Židům.⁸⁵

Z těchto pěti kategorií tak lze získat přinejmenším rámcovou představu o středověkém Fesu, kterou lze pro úplnost doplnit o informace z dobových kronik a odkazů z historických děl středověkých učenců. Přesto jsou to ale právě cestopisná díla, která v sestavování obrazu středověkého Fesu hrají základní roli.

⁸³ IBN HAUCAL. *Description de l'Afrique*. Př. M.G. de Slane. Paris: L'Imprimerie Impériale, 1842. s. 64.

⁸⁴ EL-BEKRI. *Description de l'Afrique Septentrionale*. Př. M.G. de Slane. Paris: L'Imprimerie Impériale, 1858. s. 264.

⁸⁵ EL-BEKRI. *Description de l'Afrique Septentrionale*. Př. M.G. de Slane. Paris: L'Imprimerie Impériale, 1858. s. 262.

ZÁVĚR

Marocké město Fes je v povědomí průměrně vzdělaného člověka zcela jistě daleko za mnohem známějšími městy Marrákeš nebo Casablanca, jeho význam ale v marockém kontextu není ani zdaleka okrajový. První a nejstarší město země, sídlo první muslimské dynastie, centrum vědy a strategická zastávka karavanních výprav, to jsou jenom některé z jeho přívlastků. Jeho význam v době středověku lze vyčíst z uznávaných egyptských encyklopedií, detailně sepsaných místních kronik a v neposlední řadě z děl jednotlivců, kteří Fes v různých stoletích spatřili na vlastní oči. Právě tito zachycují důležité detaily ze života města a také celkovou atmosféru v širším kontextu své cestovatelské zkušenosti. I ty nejkratší záznamy o Fesu sdělují dvě základní charakteristiky města: jeho dostatek vodních zdrojů, které zásadně usnadňují obyvatelům města jejich zemědělské práce a udržování čistoty ve městě, a pak vzájemnou nevraživost obyvatel dvou čtvrtí, Kajruánské a Andaluské. Cestopisné texty také naznačují, že prosperující zemědělství má za výsledek příznivé ceny zboží, kterého vyniká rozmanitostí a kvalitou. Město od svých raných dob má kromě domů, i řadu mešit, veřejných fontán a paláců. Je výborně propojené s okolím, zejména přístavem v Tangeru a saharským obchodním uzlem Sijilmassou. K tomuto prominentnímu postavení zcela jistě napomáhá fakt, že si město po několika století udrželo pozici královského sídla několika dynastií, které se dále podílely na jeho rozvoji.

Práce je omezena jak dobovým kontextem středověku, od 9. do 16. století, tak z hlediska jazykové a kulturní příslušnosti autorů zkoumaných cestopisů, a to na texty výlučně arabských cestovatelů. Ani zdaleka tak nevyčerpává téma cestopisné literatury a jejího uceleného pohledu na město Fes. Nabízí tak prostor k dalšímu možnému bádání v dané problematice, jak v literární rovině, čímž by mohlo dojít k obohacení pohledu na středověký Fes a o to, jak město vnímali evropští cestovatelé, tak také o doplnění historického obrazu Fesu o dobu od 16. století do konce 19. století, kdy ztratilo své významné postavení královského města.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

ABITBOL, Michael. *Histoire du Maroc*. Paris: Perrin, 2009.

AL-KATTÁNÍ, Muhammad. *Massarát maghribíjaa fi al-hadára wa takáfa*. Casablanca: Dar Attakafa, 2005.

BECK, Herman L. *L'image d'Idris II., ses descendants de Fas et la politique sharifienne des sultans marinides*. Leiden: Rijksuniversiteit, 1984.

EL-BEKRI. *Description de l'Afrique Septentrionale*. Přeložil M.G. de Slane. Paris: L'Imprimerie Impériale, 1858.

CORCOS, David. *Fes*. In: *Encyclopaedia Judaica*. Jerusalem: Keter, 1972.

EDRISI. *Description de l'Afrique et de l'Espagne*. Přeložil R. Dozy a M.J de Goeje. Leyde: Imprimeur de l'Université, 1866.

The Encyclopaedia of Islam, new edition. 5th ed. Editor P. Bearman. Leiden: Brill, 2003, xii, Volume I.

GILBERT, Martin. *In Ishmael's house*. New Haven: Yale University Press, 2011.

GOMBÁR, Eduard. *Kmeny a klany v arabské politice*. Praha: Karolinum, 2004.

HONZÁK, František a Marek PEČENKA. *Státy a jejich představitelé*. 3. přeprac. a dop. vyd. Praha: Libri, 1998.

IBN ABI ZAR^c, A. *Roudh el-Kirtas. Histoire des Souverains du Maghreb et annals de la ville de Fes*. Přeložil A. Beaumier. Paris: L'Imprimerie Impériale, 1860.

IBN HAUCAL. *Description de l'Afrique*. Přeložil M.G. de Slane. Paris: L'Imprimerie Impériale, 1842.

IBN KHALDOUN. *Histoire des Berberes et des dynasties musulmanes de l'Afrique Septentrionale*. Př. M.G. de Slane. Alger: Imprimerie du Gouvernement, 1852.

L'AFRICAIN, Léon. *De l'Afrique*. Př. Jean Temporal. Paris: Gouvernement, 1830.

LEVZION, Nehemia a Emilia CALVO. Ibn Hawqal, The Cheque, and Awdaghost. *The Journal of African History* [online]. 1968, vol. 9, issue 02, s. 223-233 [cit. 2015-02-12]. DOI: 10.1007/978-1-4020-4425-0_9229.

LUGAN, Bernard. *Histoire du Maroc: Des origins a nos jours*. Paris: Ellipses, 2011.

MUHANNA, Elias, I. *Encyclopaedism in the Mamluk Period: The Composition of Shihab al-Din al-Nuwayri's (d.1333) Nihayat al-Arab fi Funun al-Adab* [online]. Cambridge: Harvard University Press, 2012 [cit. 2015-03-02]. Dostupný z www: <http://nrs.harvard.edu/urn-3:HUL.InstRepos:9366551>

SHATZMILLER, Maya. *L'Historiographie mérinide: Ibn Khaldun et ses contemporains*. Leiden: Brill, 1982

AL-YAQUBI. *Kitabo L-Boldan*. Juynbol, 1861.

RESUMÉ

I open my topic of *The city of Fes in the texts of medieval travelogue writers* with the description of the region in which Fes is located, as well as Fes itself. The surrounding area and geography of Saiss region, as well as geography of Morocco, as we know it today, has predestined Fes to be the center of learning and commerce in the Middle Ages. This is mainly thanks to the caravan routes crossing the mountain range of High and Middle Atlas and heading through the Saiss plateau to the Mediterranean regions – Fes, therefore, was the first stop after an exhausting eleven-day-long journey from the Sahara desert. Its position was strategic also for east-west routes and trails, and in fact the Saiss plateau was the easiest way of passage from the Atlantic ocean to modern-day Algeria in the medieval times.

This ideal geographical position, as I have stated before, predestined Fes, which was established in 8th century, to become a commercial, cultural and religious hub of Maghreb. I am therefore turning my attention at this point to the rich medieval history of Fes, from its very foundation by Idriss II., the offspring from the family of the prophet Muhammad, to the end of the Middle Ages and advent of the current royal family, the Alawites. I have structured the section about the history of the Middle Ages not by centuries, but according to the royal dynasty in power. This was crucial to development of Fes as only some royal families preferred to Fes over Marrakech – Fes thus did not keep its position of the seat of the royalty for the entire Middle Ages. This is again very crucial to understanding the history of Fes and its position in the Maghreb, and it is also a great hint to my subsequent research – at which times in history did Fes attract notable visitors and travellers? The next chapter then brings an overview of a whole array of texts which deal with the topic of medieval Fes – whether its the historical chronicles written in the city, encyclopaedias of important Cairo historians during the Mameluk period, and or the travelogues themselves – all of the contribute to the final picture of the medieval city of Fes. Among these, however, the travelogues stand out by the quality as well as the quantity of the information they bring – they tend to be detailed and most probably the closest to the reality of what the life looked like in medieval Fes. I

therefore analyze texts of five different writers from the 9th to the 16th century with respect to their account of Fes. The last chapter then is an attempt to reconstruct the Fassi medieval reality as far as the form and look of the city is concerned in addition to the life in the city, its economic situation and its citizens. I consider my work as a preliminary work to further research in the topic of travelogues dealing with medieval Fes as well as in the topic of the history of Fes in general.